

טובה גמליאל, יומני זהרה: הזמנה נשית לאנתרופולוגיה. חיפה: פרדס, 2014. 311 עמ'.

ירדן ענב

בעקבות "משבר הייצוג" התחבטו האנתרופולוגים רבות בעשורים האחרונים בשאלות מקצועיות ופילוסופיות, שהציבו במרכז את הטקסט האתנוגרפי. אחת השאלות העיקריות הייתה אם הטקסט האתנוגרפי הוא אמת (fact) או בדיה (fiction)? נראה שספרה של ד"ר טובה גמליאל, "יומני זהרה", נושא עמו את תשובתו של האנתרופולוג האמריקני, קליפורד גירץ (Geertz), שטען שהטקסט האנתרופולוגי הוא מעט מזה ומעט מזה – הוא "עובדיה" (faction). ואולם, הספר הולך רחוק יותר בשביל שסלל גירץ ומציג סוגה ספרותית חדשה, המשלבת בין ספר קריאה לבין ספר לימוד ("מבוא לאנתרופולוגיה"). לספר "יומני זהרה" יש שני רבדים: ברובד הראשון הוא ספר קריאה קליל ומהנה, המלווה את גיבורת הספר ורדה בדרכה לפצח את חידת חייה ומותה של האנתרופולוגית זהרה. במקרה הזה ניצבת במרכז הספר מעין חקירה בלשית (אם כי ללא קורבנות בנפש, ורק רוחה של זהרה מרחפת מעל דפיו). דניאל, העורך השוכר את שירותיה של ורדה, מציע לה לקרוא לטקסט שהיא מתעתדת לכתוב "אנתרופו-אישה". מובן שיש כאן קריצה רפלקטיבית לטקסט "יומני זהרה", שבמרכזו עומדת גיבורה-אישה-אנתרופולוגית. ההחלפה הזאת מתקיימת לאורך כל הספר. כאשר נכתב על האנתרופולוגיה ש"תמוה בעיני איך לא נשרכים אחריה... היא כה יפה ומרתקת" (עמ' 15), אלו יכולות להיות מילותיה של ורדה או של זהרה (או של המחברת עצמה). כך, כמו דמות העומדת בפני מראה וראי בידיה, יש כאן סיפור בתוך סיפור בתוך סיפור, מעין "נשף מסכות" תאטרלי, המשטה לעתים גם בקורא. במובן מסוים זה מצבו הקיומי הנצחי של הטקסט האתנוגרפי, המשלב את חייו ואת חלומותיו האישיים של האנתרופולוג הכותב אותו.

* ד"ר ירדן ענב, המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה, והפקולטה לחינוך, מכללת לוינסקי, תל אביב.
דואר אלקטרוני: yarden25@gmail.com

ברובד השני של הספר, הנחשף בהערות השוליים של המחברת, הוא מעין מדריך ללימודי אנתרופולוגיה. בתוך כך המחברת עצמה מייצרת סוגה ספרותית חדשה, שניתן לכנותה "רומן אנתרופולוגי" או אם תרצו - "אנתרופו-רומן". את הספר "יומני זהרה" ניתן אפוא לקרוא בשני אופנים: הראשון, כספר קריאה (פרוזה) מתוך התעלמות מכוונת מן ההערות המופיעות בכוכביות בתחתית העמוד, והשני כספר מבוא ללימודי אנתרופולוגיה מתוך הקפדה על קריאת ההערות. רק אם יבחר בדרך השנייה יצלול הקורא לעולמה של האנתרופולוגיה האקדמית - ומכאן (כך נראה) "ההזמנה" לאנתרופולוגיה שבכותרת (ויחליט הקורא אם לקבל או לדחות אותה).

במבט נוסף, הספר "יומני זהרה" מנסה לגשר בין שני עולמות, או נכון יותר - בין שני תחומי דעת אקדמיים: האנתרופולוגיה והפסיכולוגיה. בקריאה כזאת מדובר בספר מסע, אבל לא במובן המקובל של המילה: מסעה של ורדה אל עולמה האישי והמקצועי של האנתרופולוגית זהרה הוא מסע פנימי, מסע פסיכולוגי, והמחברת מתבססת בכך על מחקריה הקודמים בתחום האנתרופולוגיה הקיומית והפסיכולוגיה. בטקסטים קודמים שלה ("יקנה עם זיק בעיניים" ו"סוף הסיפור"), המבוססים על מחקרים אתנוגרפיים בשיטה איכותנית של תצפית משתתפת וראיונות אישיים, חקרה ד"ר גמליאל את עולמם הפנימי של הזקנים בישראל, החיים על קו הגבול בין החיים לבין המוות.

במבט כזה מושא המחקר האתנוגרפי ("היליד" או "האחר") הופך ל"אתה" הבובריאני, שהאדם נפגש עמו רק בדיאלוג. לפי מרטין בובר, רק בדיאלוג הופך האחר מאובייקט לסובייקט, ודרך המפגש והדיבור עם האחר האדם יכול להתעלות אל החוויה הרוחנית-דתית. אם נחזור ל"יומני זהרה", המסר הסמוי כאן הוא שהמפגש בין שני אנשים כמוהו כמפגש בין שתי תרבויות, וזה הרגע שהאנושיות מתגלה בו. עוד אפשר לומר שיסודה של האנתרופולוגיה (כמו הפסיכותרפיה) הוא באהבה לאחר, ו"יומני זהרה" הוא אכן ספר על אהבה: אהבה לאישה, אהבה לאנתרופולוגיה, אהבה לאדם.

בתחילת הספר ורדה אומרת: "שנים רבות סגרו עליה [על האנתרופולוגיה] שעריה הגבוהים של האקדמיה... המילים של הקלסיקנים - הן מלומדות מדי, הן מתנשאות..." (עמ' 15-16). ואכן, "יומני זהרה" מציע מילים אחרות לאנתרופולוגיה, דיבור אחר. אם כך, הספר יכול לשמש ספר מבוא מצוין לסטודנטים לאנתרופולוגיה, כי הוא מנגיש אותה למענם בצורה עדינה ועקיפה. גם אצל אנתרופולוגים העוסקים במקצוע הוא יכול לעורר אתגר אינטלקטואלי, המחדד את השאלות האלה: מה אנו עושים למעשה? מה אנו כותבים למעשה? או מי הוא גיבור הסיפור שאנו מספרים, מי קהל היעד שלנו, ומה הן המילים המתאימות להם?

לסיום, אם נחזור ל"עובדיה" של גירץ, ניתן לומר שאת האמת (העובדות) של "יומני זהרה" נמצא רק בשוליו, כלומר בהערות שבשולי הטקסט. ואולם, חשיבותן של הערות השוליים גדולה. האנתרופולוג הבריטי, ויקטור טרנר (Turner), כבר לימד אותנו שה"שוליים" הם לא מקום זניח, אלא מקום גבולי או ספי (liminal), וזה המקום שהקסם האנתרופולוגי מתרחש בו. גם ב"יומני זהרה" הערות השוליים הן מרחב גבולי,

הנמצא בין שני עולמות ומפגיש ביניהם: בין הטקסט לבין הקורא, בין עלילת הסיפור לבין האנתרופולוגיה האקדמית. ואכן, ב"יומני זהרה" מקום המפגש הזה הוא המקום שהאנתרופולוגיה פורחת בו.